

„A SÍROK NEM NÉMÁK...” LÁSZLÓ GYULA RÉGÉSZETI TEVÉKENYSÉGE ERDÉLYBEN

M. LEZSÁK GABRIELLA

„megvettem én a részek
aprócseprő, unott értékeit;
az egésznek akartam, az egészet!”
(Szabédi László)

László Gyula (1910–1998), a 20. századi magyar régészet kiemelkedő alakjának 1940–1949 közötti kolozsvári évtizede tudományos munkásságának legmeghatározóbb korszaka volt. A magyarországi régészetben napjainkban is használt módszertani újításait, tudományos nézeteit a Szamos-parti városban fogalmazta meg elsőként, és bár tovább finomított rajtuk, élete végéig kitartott mellettük. Hipotéziseit, köztük a hun-magyar rokonságról vallott feltevését vagy a kettős (többes) honfoglalás elméletét ma már az archeogenetikai vizsgálatok is megerősítik, temetőelemzési módszere és a régészeti néprajz elve pedig alapvetőnek számít a hazai kutatásokban. Jelen dolgozat László Gyula kolozsvári évtizedének régészeti tevékenységét tekinti át, amelynek nemcsak tudományos jelentősége kiemelkedő, hanem szorosan összefügg a második bécsi döntés utáni erdélyi magyar tudománypolitikai törekvésekkel is.¹

Kulcsszavak: László Gyula, Erdély, Erdélyi Tudományos Intézet régészeti szakosztálya, Kolozsvár, honfoglalás kor, régészeti néprajz

Keywords: Gyula László, Transylvania, Archaeological department of the Transylvanian Scientific Institute, Cluj/Kolozsvár, Hungarian conquest period, archaeological ethnography

A régészeti apparátus visszatelepítése és megerősítése Kolozsváron a második bécsi döntés után

A kolozsvári régészeti iskolának a „visszatért Észak-Erdély” alatti időszakában (1940–1944) két kimagasló személyisége volt: Roska Márton és László Gyula. Elsősorban az ő munkásságuk határozta meg az iskola arculatát, ők irányították, működtették a kutatási folyamatokat. Mindketten olyan szakemberek voltak, akik a nemzettudat erősítéséért is dolgoztak.² Az iskola három nagy intézményben fejtett ki tevékenységet a kincses városban: a Szegedről visszatelepített Ferenc József Tudományegyetem (továbbiakban FJTE) Régészeti Tanszékén, a „vele kapcsolatos”³ Erdélyi Nemzeti Múzeum (továbbiakban ENM) Érem- és Régiségtárában és az újonnan létesített Erdélyi Tudományos Intézetben (továbbiakban ETI). Utóbbi intézet legfőbb célkitűzése az 1920 után „erősen visszaesett” erdélyi magyar társadalomtudományi kutatások pótlása, illetve az újabb – főként magyar népiségtörténeti – munkák

¹ Ezúton is köszönöm a László Gyula családi hagyatékát gondozó László Zoltánnak, hogy a hagyatékban őrzött dokumentumokat hasznosíthattam munkám során.

² Roska Márton, az 1940 őszén Szegedről Kolozsvárra visszatelepített Ferenc József Tudományegyetem ősrégészeti tanszékének vezetője, népszerűsítő előadásai mellett A régészet nemzeti feladatai címmel nemcsak programadó cikket írt (ROSKA 1941, 136–138), hanem ugyanezzel a címmel órákat is tartott az egyetemi hallgatóknak (TANREND 1940a, 19; TANREND 1940b, 25–26.). László Gyula hasonló tevékenységéről a népszerűsítő újságcikkein, előadásain kívül lásd pl. Hóman Bálinthoz többedmagával írt Pro Memoria – Erdély tudományos életének jelenlegi állása és a magyarságtudomány irányába történő megszervezésének módjai (vázlat) c. feljegyzését: SÁRÁNDI 2015, 461–486.

³ Roska szóhasználatára (SZTE LVT: a kolozsvári FJTE BNYTK iratanyaga, 11. doboz, 64/941).

irányítása volt.⁴ Észak-Erdély visszacsatolása után, 1940 októberétől az ETI régészeti szakosztályát László Gyula vezette, ennek az intézetnek a keretein belül végezte tudományos munkásságát.⁵ Az egyetem ősrégészeti tanszékén, 1941 őszén kezdett el órákat tartani, miután megszerezte a magántanári címet.⁶ Az intézetek hatásköreit és jogosultságait azonban nem különítették el határozottan,⁷ és ez a későbbiek során a személyes viszonyokban is megmutatkozott. Az egyetem és az ETI a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (továbbiakban VKM) alá tartozott, a tárca feladata az intézmények anyagi fedezetének biztosítása mellett egy idő után az ott dolgozó tudományos személyzet közötti egyensúly fenntartására is kiterjedt.⁸ A múzeum továbbra is az Erdélyi Múzeum Egyesület (a továbbiakban EME) tulajdonában maradt, de tisztviselőinek jelentős részét az állam fizette.⁹ Az egyetem a színvonalas oktatómunkával elsősorban a szakemberképzésért felelt, míg az ENM-nek – a tudományos munka és a gyűjtőtevékenység (pl. régészeti feltárások) mellett – a rendszeres kiállítások rendezése is meghatározta működését. Az ETI Régészeti Szakosztályának legfontosabb feladata „*Erdély földjének régészeti feltárása, s a már végzett munkáról pontos számadás*”.¹⁰ Muzeális céljai viszont nem voltak, saját gyűjtőkörrel sem rendelkezett, ásatási tevékenységet az ENM-mel együttműködve végezhetett, a feltárásokból előkerült régészeti leleteket részben az ENM-nek, részben pedig a Székely Nemzeti Múzeumnak (továbbiakban SZNM) volt köteles átadni letétbe.¹¹ Az egyetem Érem- és Régiségtára jelentős része az EME tulajdonát képezte, amely a román megszállás alatt sem mondott le tulajdonosi jogállásáról. A mindenkori tárgigazgató az EME vezetésének felelt a tárgyak állapotáról, azok gondozására és gyarapítására az egyesülettől éves dotációt is kapott.¹²

Az egyetem Érmészeti és Régészeti Intézete, valamint az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtára élére Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter 1940 őszén a kolozsvári régészeti iskola megteremtője, Pósta Béla egykori tanítványát, a debreceni egyetem nyilvános rendes tanárát, Roska Mártont nevezte ki.¹³ A főként őskorral foglalkozó szakember¹⁴ az egyetemi oktatásban egykori kolozsvári kollégáira, a volt Pósta-tanítványokra, Kovács Istvánra és Ferenczi Sándorra is számíthatott, „szolgálatátételre berendelt középiskolai tanári állásra” pedig „legjobb, legmegbízhatóbb” debreceni tanítványát, a szintén erdélyi származású Novák Józsefet ajánlotta.¹⁵ Utóbbi 1941 elejétől

⁴ KÓSA 1977, 713.

⁵ TAMÁS 1941, 413; MIKECS 1944, 14–16; SÁRÁNDI 2015, 469.

⁶ Magántanári habilitációja után a honfoglaló magyarok régészete, mindennapi élete és őstörténete, illetve erdélyi emlékenyaga, valamint „az avarok Magyarországon” témákban hirdetett meg órákat. Az 1944–45. tanév első félévében proszeminárium formájában *Bevezetés a régészeti munkába* címmel régészeti módszertani ismeretek is bekerültek az órarendbe: lásd TANREND 1941–1944.

⁷ Roska álláspontját a Kolozsvár-Zápolya utcai temető feltárása kapcsán 1942. október 30-án levélben is közölte az ETI vezetőségével: „Csak közgyűjtemény áshat. Ilyen ma Erdélyben a vezetésem alatt álló kettős intézetben kívül a Székely Nemzeti Múzeum. Tudomásom van róla, hogy az Erdélyi Tudományos Intézet is kért ásatási engedélyt. Tudtommal nem kapta meg. Ezeket elvi szempontból tartottam fontosnak leszögezni, annak kijelentésével, hogy a szóban forgó ásatások továbbra is csak mint a vezetésem alatt álló múzeum ásatásai szerepelhetnek.” Az ENM gyűjtőterületének megállapítása ügyében a VKM-hez *kérés az MNM Igazgató Tanácsától és a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőségétől* 1944. február 9-én érkezett (MNL OL K726. 1944/ad411/943). „Az ENM közgyűjteménnyé nem nyilvánított, és a Tanács felügyelete alá nem helyezett (...), de mégis a gyűjtőterületet állapítsa meg, hogy a már megállapított gyűjtési területtel rendelkező közgyűjteményekkel az esetleg felmerülő illetékességi viták eleve kiküszöbölhetőek legyenek.”

⁸ Lásd pl. a „Mozsolics-, a László- és a Ferenczi-ügyre” vonatkozó dokumentumokat: MTAK KÉZIRATTÁR Ms. 4546-47.; KMROL EME LVT. 1173/942; KMROL EME LVT. 737/1943.4.; SÁRÁNDI 2015, 461–486.

⁹ A főigazgatót, Kelemen Lajost 1940. október 19-én nevezték ki, neve ekkortól szerepel a VKM tudományos tisztviselőinek rangsorában (VKM RangSOR, 1941). Ugyanakkor az ENM az EME választmányától éves dotációt is kapott. Az EME viszont működéséhez a VKM-től is kapott segélyeket (pl. 1944-ben 1000 pengőt: MNL OL K636. 57962). Az EME és az egyetem közötti szerződést, illetve az Oktatási Minisztériummal kötött megállapodást a táruk anyagi támogatására vonatkozóan már 1872-ben megkötötték (EGYED 2009, 9). A második bécsi döntés után a KOFF jelentése szerint Erdély egy részének visszatérésével hazakerült gyűjtemények „teljes elhanyagoltságukból csakis jelentős állami segítséggel volnának rövidebb idő alatt felemlélhetőek” (KOFF 1941, 1).

¹⁰ ETI 1943, 2.

¹¹ TAMÁS 1941, 411–412. Az SZNM-et 1942 szeptemberében nyilvánította a VKM közgyűjteménnyé (HEREPEI 2004, 90).

¹² Az EME történetéről lásd SZABÓ T. 1942. A juttatások azonban gyakran akadoztak. Erről Roska 1940-ben az egyetem kari tanácsának írt levelének részlete is tanúskodik: „Egylőre nem kérhettem a teljes létszámú tudományos személyzetet, mert várnom kell, amíg az Erdélyi Múzeum Egyesület vezetőségével megállapodásra jutok, hogy hány gyakornokot tudna fizetni mostani rossz anyagi viszonyai közt is. Nekem gondolnom kell a vidéki gyűjteményekre is, s ezek feladataival is számolnom kell, s mint a múltban, most is minden tekintetben rendelkezésükre kell majd állnom. És gondolnom kell arra, hogy fokozatosan azok részére is neveljek embert.” (SZTE LVT., a kolozsvári FJTE BNYTK iratanyaga, 7. doboz, ad 81/1940).

¹³ VINCZE 2009, 99.

¹⁴ Kora középkori munkássága is jelentős: GÁLL 2011–2012 (2013), 27–56.

¹⁵ SZTE LVT., a kolozsvári FJTE BNYTK iratanyaga, 7. doboz, 246/1940–41. dosszié, 81/1940.

Ferenczi Sándor helyett I. oszt. tanársegéd lett az egyetemen,¹⁶ míg Ferenczi a Roskával való személyes ellentéte miatt¹⁷ egy idő után az Egyetemi Könyvtárban kapott helyet.¹⁸ Az egyetemi oktatómunkán túl az univerzitás szakembergárdája az ENM Érem- és Régiségtára munkájában is részt vett,¹⁹ az ottani csapatot 1941-től a szombathelyi múzeumból átjelentkezett Mozsolics Amália múzeumőr erősítette.²⁰

Egy életút a magyar múlt feltárásának szolgálatában

László Gyula alig 30 esztendősen került Kolozsvárra, az Erdélyi Tudományos Intézethez. A tervek szerint a kolozsvári egyetemen honfoglalás kori régészeti tanszéket is létre szándékoztak hozni, amelynek élére 1940 őszén eredetileg Fettich Nándort, a Magyar Nemzeti Múzeum (továbbiakban MNM) Régészeti Tárának vezetőjét kérték fel, de Fettich a felkínált katedrát nem fogadta el, mivel nem akart megválni munkahelyétől.²¹ „Ennek a katedrának szükségességét látva, Hóman Bálint kultuszminiszter úr az egyetem újjászervezésekor elhatározta felállítását, és a tanszéket fel is ajánlotta Fettich Nándornak. Fettich azonban mindenáron a Nemzeti Múzeumban akart maradni, s így nem fogadta el. Fiatalsága miatt László Gyula dr.-t akkor még nem nevezhették ki, s így Hóman miniszter úr azzal a határozott ígérettel helyezte Kolozsvárra az Erdélyi Tudományos Intézethez, hogy egy-két éven belül megszervezi számára a tanszéket.”²² Megbízását László Gyula egykori főnökének, gróf Zichy Istvánnak, az MNM Országos Magyar Történeti Múzeum²³ főigazgatójának és Kelemen Lajos kolozsvári történész-levéltárosnak, az ENM vezetőjének köszönhette, amit 1940 őszén Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter erősített meg.²⁴ Kinevezését segítette, hogy felettesei, tudóstársai nem csupán szakmai képességeiről, hanem emberi erényeiről is elismerően nyilatkoztak: „László Gyula mint ember és tudós a korabeli munkatársak sorából messze kimagaslik, (...) öntudatos, komoly, korrekt munkása a szakjának, aki nem hangoskodással és könyökléssel, nem hajladozással, hanem komoly munkával, folytonos tanulással iparkodott előre jutni.”²⁵ Úgy vélték, hogy szakirodalmi jártassága, vizuális látásmódja, képzőművészeti végzettsége, interdiszciplináris kutatási módszere²⁶ és „a néprajzas tudományos szemléletmód előadásait a mához kétség kívül közelebb hozná, s ezen az úton a régészet iránti érdeklődést bizonyára fokozni tudná.”²⁷

A fiatal szakember a „kis magyar világban” korántsem számított „ejtőernyősnek”, hiszen 1910-ben székely szülőktől, a dél-erdélyi Kőhalomban (ma Rupea, Brassó megye) látta meg a napvilágot.²⁸ A László családnak többször kellett menekültként elhagynia az országrészt, a trianoni döntés után pedig véglegesen Budapesten telepedtek le. A Magyar Királyi Képzőművészeti Főiskola elvégzése (1933), illetve a budapesti tudományegyetem (Pázmány Péter Tudományegyetem) bölcsészdoktori oklevelének megszerzése (1935) után a Magyar Nemzeti Múzeum segédőre lett (1. kép), itt érte 1940 őszén a felkérés az ETI intézeti tanári pozíciójára.²⁹ László Gyula 1941 júliusában nyerte el a kolozsvári egyetem magántanári kinevezését,³⁰ és ettől kezdve a lehangsúlyosabban a honfoglalás korával foglalkozott, hiszen a két évtizedes román tudománypolitika érvényesülése miatt ebben volt a legnagyobb elmaradás. 1941–42 telén Fettich Nándorral együtt a VKM és a berlini Birodalmi Östörténeti Központ (Reichsbund für Vorgeschichte) szervezésében a szövetséges német csapatok által megszállt

¹⁶ Szegedi egyetemi jegyzőkönyvek, a kolozsvári FJTE BNYTK-ülések, 1941–1942/1941. november 27., III. rendes ülés/2.

¹⁷ Az okokról lásd SAS 2005, 102; valamint Roska Ferenczire vonatkozó iratait: MTAK KÉZIRATTÁR Ms. 4547/49.; MTAK KÉZIRATTÁR Ms. 4547/46.

¹⁸ ROSKA 1944, 44; MMACS 2002, 269.

¹⁹ Kovács Istvánon és Novák Józsefen kívül Roska egyetemi tanítványai közül Czéh Irén, Pálffy Antal, Perczely Nándor, Szabó György és ifj. Kós Károly kaptak gyakornoki állásokat az ENM-ben. ROSKA 1942, 461.

²⁰ Mozsolics 1941. május 12-én került állományba (VKM RangSORA, 1941).

²¹ SÁRÁNDI 2015, 469.

²² Részlet László Gyula: *Pro memoria...* c. dokumentumból. SÁRÁNDI 2015, 469.

²³ Az MTM 1922–1949-ben a mai Magyar Nemzeti Múzeumhoz – MNM – képest az Iparművészeti és a Néprajzi Múzeumot is magába foglalta.

²⁴ BALASSA–LÁSZLÓ 2001, 47; BENKŐ 2012, 70.

²⁵ Roska Márton és Visky Károly jellemzése. SZTE LVT, a kolozsvári FJTE BNYTK iratanyaga, 9. doboz, 218/1940–41.132. sz.

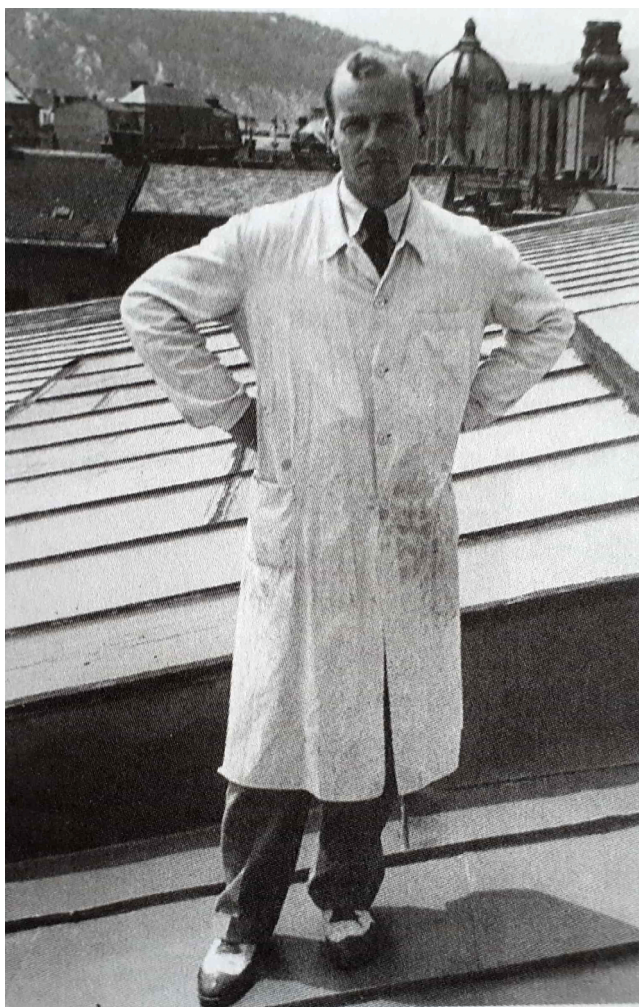
²⁶ SZTE LVT, a kolozsvári FJTE BNYTK iratanyaga, 9. doboz, 218/1940–41.132. sz.

²⁷ Szegedi egyetemi jegyzőkönyvek, a kolozsvári FJTE BNYTK-ülések, 1940–41. 1941. március 27. V. rendes ülés, 343. sz.

²⁸ László Gyula részletes életrajzához lásd BALASSA–LÁSZLÓ 2001; rövidebben: M. LEZSÁK: arpad.btk.mta.hu/eletrajzok/105-laszlo-gyula.html

²⁹ László Gyulán kívül intézeti tanári kinevezést kapott Nagy Zoltán, Venczel József, Kovács László, Makkai László és gróf Teleki Géza (TAMÁS 1941, 410; GAAL 2012, 98.).

³⁰ BESZÁMOLÓ 1942, 163; MNLOL K.636. 1941/38701, 39045.

1. kép. László Gyula 1940-ben
(Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum)
Fig. 1. Gyula László in 1940
(Budapest, Hungarian National Museum)

Kijevbe utazott, hogy a helyi régészeti gyűjtemény honfoglalás kori magyar emlékanyagát tanulmányozza, és őstörténeti ásatásokat kezdeményezzen.³¹ A következő évben a magyar népi mozgalom szervezésében a szárszói találkozón a honfoglaló magyar nép életét mutatta be (2. kép), a nagy sikerű előadás kibővített változata az 1944. évi könyvhétre kötetben is megjelent.³² Tudományos tevékenysége elismeréseképp a honfoglalás tárgykörében 1944 nyarán kapott egyetemi katedrát az FJTE-n, amelyet azonban a front közeledése, majd az újabb román impériumváltás miatt nem foglalhatott el. A 2. világháború befejezése után az FJTE kolozsvári ingó és ingatlan vagyonát a Nagyszebenből visszatérő román egyetem vette át, a mellé újonnan létrehozott magyar tannyelvű Bolyai Egyetem régészeti tanszékét viszont László Gyula vezette 1949-ig. A tanszéken 1946-tól ifj. Kós Károly,³³ majd Ferenczi Sándor fia, Ferenczi István volt a tanársegédje.³⁴ 1949 nyarán meghívást kapott a budapesti egyetemre, a népvándorlás és az első magyar századok régészeti tanszék élére. A Bolyai Egyetem tanári tisztségét sem szándékozott feladni,³⁵ de 1949-ben a román állam megtiltotta az idegen állampolgárságú tanárok alkalmazását a román felsőoktatásban.³⁶ Budapesten sem várt rá jobb sors. Az 1945 utáni politikai történések megakadályozták, hogy a neki ígért egyetemi katedrát és MTM-főigazgatói posztot elfoglalhassa.³⁷ László Gyula 1949 nyarán visszatérve Budapestre, néhány hónapon át megbízásos munkákból tartotta

el családját, míg az év végén beosztott régészeti előadóként a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjához került.³⁸ Óraadóként 1950-től alkalmazták a budapesti egyetemen. 1952-ben az MNM újonnan alakult Középkori Osztályának vezetője lett, 1957-től pedig nyugállományba vonulásáig a budapesti ELTE régészeti tanszékén egyetemi tanári, majd tanszékvezető egyetemi tanári tisztséget töltött be.³⁹ Jól jellemzi a kort és László Gyula megkerülhetetlen szaktekintélyét Fülep Ferenc, a Budapesti Történeti Múzeum igazgatóhelyettesének 1953-ban írt jelentése, amelyben leszögezte, hogy bár nem tartja László Gyulát „marxista szempontból megbízhatónak, (...) jelenleg nincs más, akivel az egyetemi oktatást mostani nem megfelelő helyzetéből ki tudná mozdítani”.⁴⁰ 1998-ban az SZNM és a Barabás Miklós Emlékbizottság sepsiszentgyörgyi kiállításának megnyitójára igyekezve, Erdély kapujában, Nagyváradon hunyt el.

³¹ TAMÁS 1941, 413. A kijevei útról részletesen lásd BALASSA-LÁSZLÓ 2001, 60–66; Fettich Nándor kijevei naplója és László Gyula naplótöredéke Fodor István gondozásában jelent meg: FODOR 2018.

³² LÁSZLÓ 1944.

³³ KMRÖL Fond 1363, inv. 1476. Dos. 4.74.

³⁴ MMACS 2002, 268–269.

³⁵ Tervei szerint a két város között ingázva, a tavaszi félévet töltötte volna a Bolyai Egyetemen, ahová lehetséges helyetteseinek Székely Zoltánt és Szabó Györgyöt nevezte meg. Lásd erről a László Gyula családi hagyatékában található *Pro memoria* 1949 c. dokumentumot. Idézi: BENKŐ 2012, 73–74; M. LEZSÁK 2017, 181.

³⁶ LÁZOK–VINCZE 1998, 43; BALASSA-LÁSZLÓ 2001, 88.

³⁷ BALASSA-LÁSZLÓ 2001, 88; BENKŐ 2012, 74; M. LEZSÁK 2017, 181.

³⁸ MESTERHÁZY 1993, 281–282; BALASSA-LÁSZLÓ 2001, 89–98; BENKŐ 2012, 74.

³⁹ MMACS 2002, 550.

⁴⁰ Fülep Ferenc véleményezése, 1953. (A dokumentum László Gyula családi hagyatékában található.)

2. kép. László Gyula előadása 1943-ban a szárszói találkozón
Fig. 2. Gyula László's lecture at the meeting in Szárszó in 1943

Az ETI régészeti szakosztálya. Ásatások, tervek

Az ETI székhelye Kolozsvárott, az Erzsébet út 21. sz. alatt volt (3. kép). Az intézet épülete a román megszállás idején a Néprajzkutató Központnak adott otthont, 1940 telén alakították át és újították fel.⁴¹ A szervezés és a vezetés munkálataival Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter Tamás Lajos és Kniezsa István kolozsvári egyetemi tanárokat bízta meg. Az ETI gondolatát még gróf Teleki Pál vetette fel,⁴² terveit a vezetésére kizemelt két tudós dolgozta ki. A Tamás Lajos által 1944-ig igazgatott intézmény „az egyetemes magyar és a szorosabb értelemben vett erdélyi magyar tudományosság ügyét szolgálta”.⁴³ Feladata „Magyarország és különösképpen Erdély földrajzi, néprajzi, történeti, régészeti, társadalomtudományi, nyelvészeti, irodalmi, embertani, élettani, s egyéb népi kérdéseinek, továbbá más országok népeivel kimutatható kapcsolatainak tudományos tanulmányozása, adatok gyűjtése, rendszerezése, nyilvántartása, feldolgozása és kiadványok közzététele. Olyan munkaterv ez, mely sem a kolozsvári tudományegyetem sokkal univerzálisabb keretekben mozgó tevékenységével, sem pedig az Erdélyi Múzeum Egyesület munkakörével nem azonos. A múzeumi gondolat tekintetében is éles határvonal különíti el az EME és az ETI hatáskörét. Az ETI-nek nincsenek muzeális céljai, ügyrendtervezete kimondja, hogy az intézet néprajzi, régészeti, és érmészeti anyagot nem gyűjt, hanem azt részben az EME-nek, részben pedig a Székely Nemzeti Múzeumnak adja át letétbe. Nem óhajt abba a tudománynépszerűsítő munkába sem bekapcsolódni, amelyet Kolozsvár régi hagyományokkal rendelkező közművelődési és tudományos intézménye oly példaadó kitartással végzett a román megszállás nehéz éveit alatt.”⁴⁴ A kormányzat a kutatásoktól a trianoni döntéssel megtépzott magyarság öntudatának erősödését is remélte.⁴⁵ Hóman Bálint 1941 szeptemberében

⁴¹ TAMÁS 1941, 416.

⁴² TAMÁS 1941, 409.

⁴³ TAMÁS 1941, 410. Az ETI tevékenységéről ld. még: SZABÓ T. 1940–1941, 183–189; MIKECS 1944.

⁴⁴ TAMÁS 1941, 411–412.

⁴⁵ MIKECS 1944, 5.

3. kép. László Gyula és munkatársai Kolozsváron
1945-1949 között

Fig. 3. Gyula László and his colleagues in
Cluj/Kolozsvár between 1945 and 1949

jelentette be a Teleki Pál Tudományos Intézet megalakulását, amelynek az Államtudományi Intézet és a Történettudományi Intézet mellett az ETI is tagintézete lett.⁴⁶ Az igazgatói tisztséget továbbra is Tamás Lajos töltötte be, Kniezsa István pedig ügyvezető igazgató lett.

Az ETI-nek régészeti szakosztályán kívül földrajzi, néprajzi, történeti, társadalomtudományi, nyelvészeti, magyar–román kapcsolatokkal foglalkozó, irodalmi, embertani, élettani szakosztálya volt.⁴⁷ Régészeti szakosztályát László Gyula megalakulásától, 1940 ősztől megszűnéséig, 1947-ig vezette. A munkálataiban 1942. január 31-től I. oszt. segédtiszt minőségben az MNM-ből átjelentkezett Méri István (4. kép) is részt vett.⁴⁸ Az ETI ásatásaiba külsősként, megbízásos szerződéssel Ferenczi Sándor⁴⁹ és Székely Zoltán gimnáziumi tanár, a sepsiszentgyörgyi múzeum későbbi igazgatója is bekapcsolódott.⁵⁰ Tamás Lajos szerint a szakosztály célja „Erdély népvándorlás kori és főleg az első magyar századokból származó emlékeinek felkutatása és feldolgozása.

Első feladata az erdélyi köz- és magángyűjte-

mények áttanulmányozása és ezek alapján az ásatási terepek kikeresése. Az osztály munkásságának területe a történeti Erdély és a Partium.”⁵¹ Újításnak számított, hogy a régészeti szakosztály „ásatásának anyagát nemcsak reálarcheológiai szempontból értékeli, hanem viselettörténeti szempontokat is figyelembe vesz, összehasonlító módszerrel elemzi a temetkezési szokásokat, és a népi kismesterségek eszközeit is feldolgozza”.⁵² Amikor Mikecs László 1944-ben az ETI munkásságát értékelte, első helyen „elért eredményei miatt” a régészeti szakosztályt emelte ki.⁵³ László Gyula népszerűségét jelzi, hogy miután 1944 nyarán katedrát kapott a kolozsvári egyetemen, az ETI igazgatói posztjának betöltésére is felkérték, amit azonban nem fogadott el.⁵⁴

Az ETI régészeti szakosztályának munkatársai László Gyula megfogalmazása szerint „az erdélyi föld és a magyar élet megoldatlan problémáit szándékoztak tisztázni”.⁵⁵ A munka és a dotáció elosztásakor első helyen a magyarságtudomány szempontjából fontos korszakok álltak. Az ennek érdekében végzett kutatómunkát az őskor kivételével négy fő csoportra osztották, amelyekben a dák–római kontinuitás kérdésére, a népvándorlás és a magyar honfoglalás korának problematikájára, illetve a magyar középkorra fókuszáltak.⁵⁶ Az elvégzett munkát László Gyula az ETI éves rendszerességgel kiadott jelentéseiben közölte. 1942-ben a dák–római folytonosság tisztázását szolgálta Ferenczi Sándor ásatása a kovásznai dák várban. Az ásatás eredménye szerint a vár valószínűleg nem esett el Traianus hadjáratai alatt, hanem azután is fennmaradt.⁵⁷ Ugyanabban az évben Paulovics István, a debreceni egyetem tanára és Székely Zoltán bejárták az Olt-limes székelyföldi részét, és Szilágyi János, az aquincumi múzeum munkatársa, illetve Székely Zoltán a limeskutatás keretében feltárta a komollói *castrumot*. Az ásatás a feltáró szerint világossá tette, hogy a *castrum* feladása után diszkontinuitás figyel-

⁴⁶ TAMÁS 1941, 410.

⁴⁷ TAMÁS 1941, 412.

⁴⁸ ETIJ 1943, 2.

⁴⁹ ETIJ 1943, 3., 4.; SÁRÁNDI 2015, 480.

⁵⁰ ETIJ 1943, 3; ETIJ 1944, 2.

⁵¹ TAMÁS 1941, 413.

⁵² TAMÁS 1941, 413.

⁵³ MIKECS 1944, 14–16.

⁵⁴ Makkai László, Kovács László és Juhász István által írt levél, Kolozsvár, 1944. július 17. (A levél László Gyula családi hagyatékában található.)

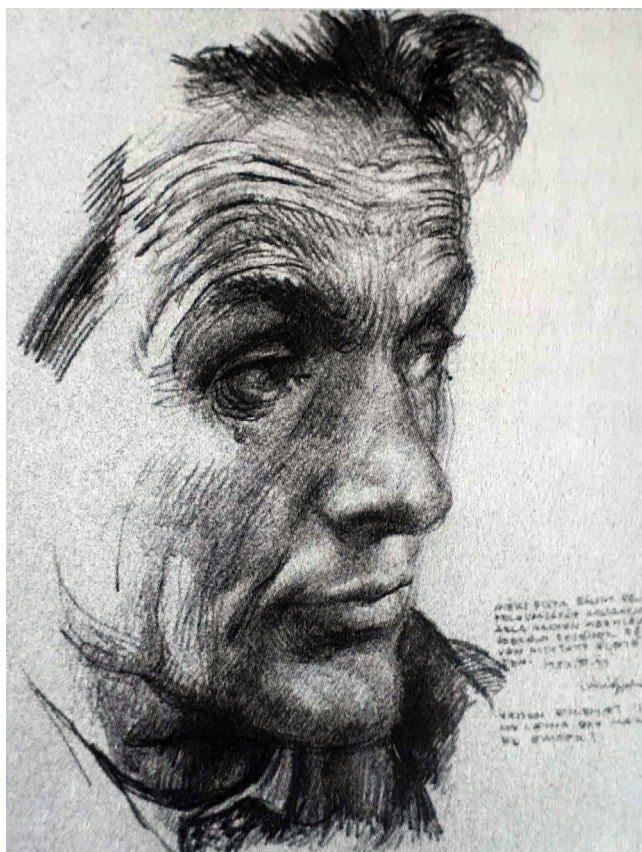
⁵⁵ SÁRÁNDI 2015, 480.

⁵⁶ ETIJ 1943, 2.

⁵⁷ ETIJ 1943, 3.

hető meg. A feltárást az ETI finanszírozta, az eredmények közzétételét viszont az intézet a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeummal (a továbbiakban SZNM) közösen vállalta.⁵⁸

A magyar középkorra vonatkozó régészeti kutatásokat 1942 folyamán a háromszéki Torja község határában, Bálványosvár területén végeztek. Az ásatást az ETI és az SZNM megbízásából Ferenczi Sándor vezette, eredményei szerint a várat valószínűleg a 12–13. században építették.⁵⁹ Bálványosvár feltárásának nagy társadalmi visszhangja volt, az ásatások egy részét a környező lakosok adományából fedezték. 1942-ben Méri István a Kolozs megyei Magyarzsombor középkori református templomát vizsgálta, és megállapította, hogy a templomot magyar szempontból fontos középkori temető veszi körbe. Munkájának nagy része az intézet Borsa-völgyi kutatásába illeszkedett. Méri 1942 májusában bejárta Kide, Bádok, Borsa és Csomafája községek határát, és megállapította, hogy a térségből a felszíni nyomok és a terepalakulatok alapján több korszak régészeti emlékegyiségének előkerülése várható. Eredményei szerint a temetőbe a 12. századtól megszakítások nélkül a 19. századig temetkeztek. A feltárt gazdag antropológiai anyag mellett néhány jelentős lelet is előkerült (II. László és III. István király pénzei, Árpád-kori hajkarikák stb.).⁶⁰ A kidei ásatásokat Méri 1943-ban is folytatta,⁶¹ amelyeken rövid ideig Bottyán Árpád, az MNM munkatársa is részt vett.⁶² Méri a „mintaszerűen dokumentált” terepbejárás során a kidei Árpád-kori temetőben végzett feltárás tapasztalatai alapján dolgozta ki a többretegű középkori temetők ásatásának napjainkban is érvényes módszerét.⁶³ 1943-ban az ETI megbízásából Párducz Mihály szegedi egyetemi magántanár Csomafáján (Kolozs megye) kezdte meg négy őskori telep kutatását.⁶⁴ 1943. augusztus 24. – szeptember 4. között Székely Zoltán gimnáziumi tanár Méri Istvánnal Kidén egy kőfallal körülvett római kori villát azonosított, az ásatás során az alapfalak és a tüzelőberendezés is előkerült, vastárgyak, feliratos fogadalmi kő, hamvasztásos urnasírok kíséretében. A település kora a Kr. u. 2–3. század, „utána minden nyom hiányzik”.⁶⁵ 1943-ban László Gyula kezdeményezte a kolozsvári főtéri „mintaásatást”, amelynek során Méri megtalálta Kolozsvár 12. századi, templom körüli temetkezőhelyét.⁶⁶ A dokumentálásban és újszerű feldolgozásban (pl. a természettudományos vizsgálatok alkalmazása) „példaszerű” feltárás Kolozsvár településtörténetéhez is új adatokkal járult hozzá: az ásatás során az őskori rétegek fölött csupán Napoca, a római város maradványait és a magyarság emlékeit találták meg.⁶⁷ A főtéri ásatáson részt vett Ibrahim Kafesoglu ankarai régész is, aki a legújabb ásatási technikákat tanulmányozta.⁶⁸

4. kép. László Gyula rajza Méri Istvánról
Fig. 4. Gyula László's drawing of István Méri

⁵⁸ ETIJ 1943, 3.

⁵⁹ ETIJ 1943, 4.

⁶⁰ ETIJ 1943, 5.

⁶¹ ETIJ 1944, 2.

⁶² ETIJ 1944, 3.

⁶³ MÉRI 1944.

⁶⁴ ETIJ 1944, 2.

⁶⁵ ETIJ 1944, 2.

⁶⁶ MÉRI 1986, 9; GÁLL–GERGELY 2009, 217.

⁶⁷ ETIJ 1944, 3; MÉRI 1986, 9; MMACS 2002, 599; GÁLL–GERGELY 2009, 217. Megállapítását a 2017 tavaszán feltárt 6. századi edényégető kemence módosítja: GÁLL ET ALII 2017, 64.

⁶⁸ ETIJ 1944, 3.

László Gyula saját ásatásai közül jelentőségét tekintve kiemelkedik az 1911-ben megtalált Kolozsvár-Zápolya (ma gen. Traian Moşoiu) utcai honfoglalás kori temető feltárásának folytatása.⁶⁹ A lelőhely az Alsó-Kövespadnak nevezett Szamos-terasz északi platóján helyezkedett el, a mai főtértől kb. 1430 méterre, délkeletre. 1911-ben Kovács István kezdte meg a feltárását, Pósta Béla egyik tehetséges tanítványával, Létay Balázssal együtt.⁷⁰ 1942. szeptember 2–26. között László Gyula vezetésével és Kovács István részvételével⁷¹ további három sírt tártak fel, amelyek sort alkottak. Az 1911-es ásatás a 78. telek hátsó részén zajlott, a temető északi szélét Kovács István valószínűleg feltárta (1–8. temetkezés).⁷² Az 1942-es ásatás a 76. telken folyt, László Gyula az 1–8. temetkezésektől nyugatra találta meg a további három (9, 10, 11.) temetkezést, összesen 36 sírt feltételezett a lelőhelyen.⁷³ Az elhunytakat háton fekvő, nyújtott helyzetben tették sírba, a 10–11. temetkezésben férfiak nyugodtak. A leletek alapján katonai jellegű közösség temetője volt.⁷⁴ László Gyula értékelése szerint „az az elmélet, hogy Erdélyt a magyarság csak Szent István korában vagy még később szállta volna meg, helytelennek bizonyult. A kolozsvári lelet magyarázatot ad az Erdélyt átszelő régi kereskedelmi utak mentén másutt is talált honfoglalás kori emlékekről, s új kutatásokra biztat.”⁷⁵ A *Kis Újság* című lap pedig a 10. ún. vitézi sír kapcsán azt emelte ki, hogy bár „egyszerű közkatona sírjáról van szó, de László Gyula meggyőződéssel hangsúlyozza, hogy az ilyen leletekből jobban meg lehet ismerni a honfoglaló magyar nép életét, mint a nemzetségek vagy törzsek élén állt vezérek gazdag sírjai nyomán. Ez a felfogás már a tudományos életben is megerősödött népi irányzat kifejezése: új tudós nemzedékünk már nem annyira a politikai keretek történetével foglalkozik, hanem inkább népünk múltbeli sorsát kutatja. László Gyula munkásságában a régészeti kérdések történelmi néprajzzá szélesülnek, s a honfoglalás kori sír muzeális anyagából a honfoglaló magyarok mindennapi élete színesedik elő.”⁷⁶ A fiatal tudós ennek a leletnek köszönhetette, hogy a korabeli médiában ismertté vált, a város vezetése ugyanis a „vitézi sír” múzeumbeli elhelyezésekor, 1942. szeptember 20-án, vasárnap, hatalmas ünnepséget rendezett (5. kép). A korabeli filmhíradó beszámolója szerint a sírt Kömőcsi Pál hóstáti gazda udvarán (Zápolya utca 76.) felravatalozták, majd László Gyula átadta a földkoporsót vitéz Horváth Győző vezérőrnagynak. A kiásott maradványokat katonai díszkísérettel vitték át az Erdélyi Nemzeti Múzeumba, ahol üvegfedél alatt mindenki megtekinthette. A lelet jelentőségére a korabeli filmhíradó narrátora is rámutatott: a vitézi sír „ékesen bizonyítja, hogy Kolozsvár területén a honfoglalás után állandó jellegű településben éltek őseink, és hogy Erdély ezer évvel ezelőtt is szervesen Magyarországhoz tartozott.”⁷⁷ László Gyula az esemény nemzetpolitikai jelentőségét az alábbiakban értékelte: „Bár a Tudományos Intézet célja szerint elsősorban tudományos jellegű munkával foglalkozik, azonban mégis alkalma nyílik a nemzet nagy tömegeinek nevelésére, s így a magyar öntudat erősítésére (...) A Kolozsvár-Zápolya utcai ásatáskor (László Gyula ásatása) talált honfoglaló magyar vitéz lovas sírjának ünnepélyes bevitelére a honvédség teljesen spontán tett javaslatot. A hadtestparancsnok személyesen vette át a sírt, és adta át gr. Bánffy Miklósnak, a Múzeum Egyesület képviselőjének, a fogadáskor Kolozsvár és Kolozs megye, valamint az egyetem is képviseltette magát. A kellő, szép rendezésű beszállítást szerény becslés szerint is 10–15000 ember nézte végig, s ma nincs Kolozsváron olyan magyar ember, aki nem hirdetné büszkén, hogy Kolozsvár a honfoglalás korában is magyar város volt, s ennek híre szerte az országban elterjedt.”⁷⁸ A Zápolya utcai feltárásokat a VKM mellett a helyi polgármesteri hivatal is támogatta, 1943 tavaszán a város vezetése 970 pengőt irányzott elő az ásatás folytatására.⁷⁹

A honfoglaló magyarok délkelet-erdélyi megtelepedésének nyomait keresve 1942-ben László Gyula Herepei Jánossal, az SZNM igazgatójával közösen felszíni kutatásokat végzett Eresztevényben

⁶⁹ ETIJ 1943, 4, 9.

⁷⁰ KOVÁCS 1942, 85–117.

⁷¹ FERENCZI 1996, 18; BALASSA-LÁSZLÓ 2001, 57.

⁷² GÁLL 2013, 268.

⁷³ LÁSZLÓ 1942b, 579. A lelőhelyről lásd LÁSZLÓ 1942b, 578–584; LÁSZLÓ 1942c, 540–551; BALASSA-LÁSZLÓ 2001, 59; GÁLL-GERGELY 2009, 215–217; GÁLL 2013, 268–292; GÁLL ET ALII 2017, 68–69.

⁷⁴ A lelőhelyről és a leletekről részletesen: GÁLL 2013, 268–292.

⁷⁵ Kis Újság, 1942. október 11.

⁷⁶ Kis Újság, 1942. október 11.

⁷⁷ <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=4843>.

⁷⁸ SÁRÁNDI 2015, 485.

⁷⁹ László Gyula: Előzetes jelentés. Kolozsvár, 1942. december 2.; László Gyula levele Kolozsvár város vezetéséhez, 1943. március 6.; Tamás Lajos, az ETI igazgatója levele 1943. április 13-án Kolozsvár polgármesterének, dr. Keledy Tibornak (A dokumentumok László Gyula családi hagyatékában találhatók.)

5. kép. Korabeli újságcikk a László Gyula által vezetett Kolozsvár-Zápolya utcai feltárásokról
Fig. 5. Newspaper article about Gyula László's excavations at Cluj/Kolozsvár, Zápolya street

(Háromszék),⁸⁰ ahol 1908-ban egy honfoglalás kori kengyelt és lándzsát találtak.⁸¹ A terepbejárás célja egy következő évi ásatás előkészítése volt.⁸² A lelet fontosságára már 1936-ban Roska Márton is rámutatott. Az 1944 őszéig a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumban őrzött⁸³ kengyelről úgy vélte, hogy „Bizonyosan lovas-sírból származik, ahonnan az eke, vagy a borona emelte ki és vitte magával bizonyos távolságra. Párja s a lovas temetkezés egyéb mellékletei (zabla, csat stb.) még ott fekszenek a földben. Ha a szerencsés véletlen rávezet majd a sír eredeti helyére, fontos bizonyító adatok birtokába juthatunk abban a tekintetben, hogy Háromszék s a Székelyföld egy ma még meg nem határozható része is beletartozhatott az első foglalás körébe, amelyet a XI. sz. rendjén megszilárdítottak”.⁸⁴ László Gyula a terepbejárásról készült jelentésében szintén kiemelte, hogy az eresztvényi lelet és a „Kézdivásárhelyen talált honfoglalás kori lovas”⁸⁵ közelebbi támpontokat ad a Székelyföld e délkeleti részének honfoglalás kori régészete feltáráshoz s egyben ezért intézetünk fontos kötelességének ismeri, hogy ezen a területen folytassa kutatásait”.⁸⁶ A kengyelről a következő évben rövid összefoglalót is írt.⁸⁷

A Szörce (Háromszék) mellett 1943 tavaszán talált kincslelet hitelesítő feltárását az SZNM felkérésére László Gyula 1943. szeptember 12–26. között végezte el. Az ásatáson egy „kaukázusi” bronzérem került elő.⁸⁸ A kincslelet nagyobb ezüstlemezekből, egy öntörögből és 6 darab vas verőtőből áll.⁸⁹ László Gyula a múzeum számára készített ásatási jelentésében úgy vélte, hogy a lelet a Kr. sz. körüli szarmata kultúra emlékeanyagával rokonítható, de a készítmény és a technikai kivitelezés alapján párhuzamot mutat a nagyszentmiklósi kincsel is. A területen eddig csak késő kőkori cserepeket találtak, László Gyula szerint ezért „ez a lelethiány ad különös jelentőséget annak az éremnek, amely az ásatáskor közvetlenül a kincslelet találási helye közelében elő került. E bronzérem az eddigi vizsgálatok alapján a Kr. utáni második évezred elejéről valónak látszik, s valószínűleg kaukázusi kalifátusi érem. Ez tehát a második keltezés helyessége mellett szólna, különösképpen, ha figyelembe vesszük azt, hogy a szörceivel rokon leletek Irán és Perm vidékéről ismeretesek, s azt, hogy a kalifátus érmei ebben az időben egész Oroszországot és Magyarországot behálózták. Az érem pontosabb meghatározása csak Budapesten, megfelelő szakkönyvtár segítségével történhetik.”⁹⁰ A lelet „rendkívüli” jelentősége miatt további feltárásokat tervezett,⁹¹ a leletek közlésére azonban időhiányra hivatkozva nem vállalkozhatott.⁹²

László Gyula Alföldi Andrással, a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem (PPTE) Régészeti Intézetének (RI) vezetőjével 1941 őszén javaslatot dolgozott ki Porolissum római és dák kori emlékeinek, illetve a „*limes dacicus*” északi részének feltáráására is.⁹³ A dokumentum szerint az ETI az ENM Érem- és Régiségtárával együtt Alföldi András, a PPTE RI vezetőjének javaslatára az 1942. évben tervezte megindítani a „nemzeti és tudományos szempontból rendkívüli jelentőségű” Porolissum római és dák emlékeinek feltárást és ezzel egy időben a „*limes dacicus*” északi részének átkutatását is. A feltárási munkálatokat Alföldi András felügyelete és általános irányítása mellett tervezték végrehajtani, a római rész technikai munkáit Radnóti Aladár, a dák várát Ferenczi Sándorra bízta. Alföldi András a munka felügyelésére és műszaki munkákra saját tanítványait kívánta kijelölni. Az öt évre tervezett munkára összesen 12000 pengőt irányoztak elő, amihez a PPTE évi 1000 pengővel kívánt hozzájárulni. László Gyula az ásatásokat az alábbiakban körvonalazta: A római Porolissum feltárást az ETI az ENM-mel együtt végezte volna, az ásatási anyag azonban

⁸⁰ HEREPEI 2004, 98.

⁸¹ JELENTÉS 1910, 47–48.; ETIJ 1943, 4. A leletről röviden: NAGY 1913, 272; LÁSZLÓ 1943a, 82–83; bővebben: GÁLL 2013, 100–101.

⁸² HEREPEI 2004, 98.

⁸³ A lelet a Székely Nemzeti Múzeum evakuált anyagával együtt egy szovjet légitámadás következtében semmisült meg a zalaegerszegi vasútállomáson (GÁLL 2013, 100).

⁸⁴ ROSKA 1936, 170–171.

⁸⁵ A kézdivásárhelyi leletekről (zabla, szablya, díszítetlen edény) lásd BÓNA 1988, 205.

⁸⁶ ETIJ 1943, 4.

⁸⁷ LÁSZLÓ 1943a, 82–83.

⁸⁸ ETIJ 1944, 3.

⁸⁹ A „trák lovasként” számontartott lelet ma Bukarestben található, az Országos Történeti Múzeumban (Muzeul Național de Istorie). HEREPEI 2004, 127, 26. lábjegyzet.

⁹⁰ HEREPEI 2004, 107.

⁹¹ HEREPEI 2004, 107.

⁹² HEREPEI 2004, 43. Herepei János 1944 februárjában, levélben kereste meg László Gyulát a leletek közlése miatt.

⁹³ László Gyula: Az Erdélyi Tudományos Intézet javaslata a porolissumi ásatásokra vonatkozólag. Kolozsvár, 1941. november 18. (A dokumentum László Gyula családi hagyatékában található.)

osztatlanul az ENM tulajdonába ment volna át, a tudományos eredmények közlésének joga viszont az ETI-t illeti. Az ásátások megtervezésére és felügyeletére az ETI Alföldi Andrást, Roska Mártont és Paulovics Istvánt kívánta megbízni. László arra is kitért a dokumentumban, hogy az ETI-nek és az ENM-nek célkitűzése, hogy az erdélyi régészeti problémák megoldásában az anyaországi és az erdélyi fiatal régésznezmedék közösen vegyen részt. Ennek biztosítása érdekében „tudományos segéderőnek” Gosztonyi Gyulát (Pécs), vitéz Barkóczi Lászlót és Sági Károlyt (Budapest), Pálffy Antalt, Szabó Györgyöt, Novák Józsefet, Perczely Nándort (Kolozsvar), Székely Zoltánt (Sepsiszentgyörgy), Ferenczi Istvánt (Kolozsvar) kérték fel. Az ásátási terület őskori leleteinek feltárása Roska Mártont illette, a népvándorlás koriak pedig László Gyulát. Az ásátást évi 6 hetes munkaszakaszra bontva, átlag 40 napszámossal tervezték. A dokumentumban a fentiek megvalósításához évi 8000 pengőre volt szükség, ehhez az ETI évi 4000 pengővel, az ENM évi 3000 pengővel, a PPTE RI pedig évi 1000 pengővel járult volna hozzá. A tervek szerint az ásátást vezetők útiszámlaszerűen számolnak el, teljes napidíjjal, a tudományos segéderők az ETI bevett szokása alapján az útiköltség teljes megtérítése mellett napi 8 pengő tiszteletdíjban részesülnek. Tájékoztatásul még közölték, hogy az ETI a porolissumi dák vár feltárására önálló hatáskörrel Ferenczi Sándor I. oszt. múzeumi őrt bízta meg, évi 1200 pengő juttatással. Azonban azzal a kitéttel, hogy ha a dák vár feltárása előbb ér véget, mint 5 év, a fennmaradó összeget a csíki dák várak feltárására fordítsák. A javaslatban az is szerepel, hogy támogatni szándékozták (évi 6-800 pengővel) Ferenczi Istvánnak a dák limes északi vonulatának megállapítására irányuló munkásságát. Kérték, hogy mellé Méri István múzeumi segéd tisztet bízzák meg. Az elvégzett kutatásokról évkönyvet szándékoztak megjelentetni, magyar és német nyelven, szerkesztőként László Gyulát jelölték ki. A szerkesztőbizottság tagjai az ETI igazgatója, Tamás Lajos mellett Alföldi András, Roska Márton, Paulovics István, Ferenczi Sándor, Radnóti Aladár és László Gyula voltak.⁹⁴

Az ETI ásátásainak anyaga az ENM Régiségtárába és az SZNM-be került. A sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeummal „mintaszerű” együttműködést alakítottak ki, azonban a kolozsvári Erdélyi Nemzeti Múzeummal az együttműködés „sajnos csak egyoldalú, amennyiben az ásátási anyagot átadja a múzeumnak, a múzeum leleteinek és könyvtárának használata elé az igazgató, – Dr Roska – személyes gyűlölködése szinte elháríthatatlan akadályokat gördít, ugyan csak akadékoskodik az ásátások körül is.”⁹⁵ A régészeti szakosztály működését nehezítette, hogy nem rendelkezett önálló ásátási joggal, a feltárt leleteket részben az ENM Érem- és Régiségtárának, részben pedig az SZNM-nek volt köteles átadni letétbe.⁹⁶ Zichy István, az MNM Országos Magyar Történeti Múzeum (OMTM) főigazgatója egy 1941. június 24-én kelt levélben úgy rendelkezett, hogy az Erdélyben előkerült népvándorlás kori leletek feltárását az ETI régészeti szakosztálya az Erdélyi Nemzeti Múzeummal együttműködve önállóan lássa el, a feltárt leletek pedig az MNM Orsz. M. Történeti Múzeum tulajdonát képezik addig, amíg az erdélyi múzeumok ásátási területeinek kijelölése és az erdélyi múzeumok egymáshoz való viszonyának megállapítása nem történik meg.⁹⁷

Az ismételt román impériumváltás után László Gyulának a Bolyai Egyetem tanszékvezető tanáraként 1949-es Budapestre távozásáig csupán két ásátás vezetésére nyílt lehetősége. Az egyik a Zápolya utcai temető 1942-ben feltárt sírjaitól keletre, a Kalevala (ma Semenicultui) utcában, 1948 késő tavaszán⁹⁸ valósult meg. A másik Magyarpalatkán (Kolozs megye), ugyancsak 1948-ban. A László Gyula és Kovács István által 1942 őszén feltárt síroktól keletre, a MÁV egykori, fölhagyott kavicsfejtője felé eső részen, a padperemi (kövespadi) Kalevala utca lejtős oldalának levágásakor talált nyolc,

⁹⁴ 1943-ban Radnóti Aladár vezetésével megkezdődött a katonai tábor feltárása Porolissumban. Radnóti jelentéseit Tóth Endre publikálta 1978-ban (TÓTH 1978). Radnóti a daciai limeskutatást is folytatta: RADNÓTI 1944–1945, 137–151.

⁹⁵ SÁRÁNDI 2015, 480. Az ellentétek okairól részletesen lásd SÁRÁNDI 2015, 471–478.; valamint Roska Márton levelét: KM-ROL EME LVT 1173/942/1–2.

⁹⁶ TAMÁS 1941, 412.

⁹⁷ „Ezennel megbízom Önt azzal, hogy az Erdély területén előkerült népvándorlás kori leletekkel kapcsolatos teendőket (hitelesítő ásátás, felvételezés, ásátás stb.) a kolozsvári Erdélyi Nemzeti Múzeummal karöltve önállóan lássa el. A teljes tudományos és személyi együttműködés biztosítására a fontosabb ásátásokon Múzeumunk meghívott szakembere is részt vesz. Az Erdélyi Tudományos Intézet költségén végzett ásátások anyaga mindaddig a Magyar Nemzeti Múzeum Orsz. Magyar Történeti Múzeumának tulajdonát alkotják, amíg az erdélyi múzeumok ásátási területeinek kijelölése meg nem történik. Mihelyt az ásátási területek kijelölésnek, és az erdélyi múzeumoknak egymáshoz való viszonya megállapítást nyer, a Magyar Nemzeti Múzeum a leletek megosztása és a további együttműködés tekintetében megállapodásokat fog kötni.” Zichy István, az MNM Orsz. M. Történeti Múzeum főigazgatója levele László Gyulának, 1941. június 24-én. A dokumentum László Gyula családi hagyatékában található.

⁹⁸ FERENCZI 1996, 18; BALASSA–LÁSZLÓ 2001, 60.

többségében melléklet nélküli sírt László Gyula Ferenczi István részvételével tárta fel.⁹⁹ A lelőhelyet később Ferenczi rövid értékelésében a Zápolya utcai temető részének vélte, és szerinte a szolgaréteg nyugvóhelye volt.¹⁰⁰ A Magyarpalatkán talált népvándorlás kori sírok feltárását László Gyula Mihail Macreával együtt végezte. Az ásatás eredményeit Macrea 1949-ban összegezte, és a feltárt sírokat a 4. század második felére keltezte.¹⁰¹

Az ETI kiadványai. László Gyula és a régészeti néprajz

Az ETI tudományos kiadványokban közölte kutatási eredményeit. Már a megalakuláskor létrehozták az *Erdélyi Tudományos Füzeteket* és az *ETI Évkönyvét*, de önálló köteteket is megjelentettek. A mintegy 30 önálló nagyobb munka közül régészeti témát dolgozott fel: Roska Márton: *Erdély régészeti repertórium I.* (1942); Székely Zoltán: *A komollói erődített római tábor* (1943); Paulovics István: *Dacia keleti határvonala és az úgynevezett „dák” ezüstkincsek kérdése* (1944) c. kiadvány. Tervezték még Kovács István, Fettich Nándor, Ferenczi Sándor, Mozsolics Amália és Székely Zoltán közreműködésével a dák-román kontinuitás problematikájának „végleges tisztázását” Erdély régészeti repertórium II. kötetében, Novák József repertóriumát a III. kötetben Erdély római emlékeiről,¹⁰² a IV. kötetben pedig László Gyula és Méri István feldolgozásában a népvándorlás és az első magyar századok erdélyi emlékeit akarták kiadni.¹⁰³ A dák repertórium megvalósításában Székely Zoltánra is számítottak, erről a Székely-hagyatékban őrzött Radnóti Aladár által írt levél is tanúskodik.¹⁰⁴ A tervezett munkákat 1944 végéig kívánták megjelentetni,¹⁰⁵ ami azonban a rövid határidő, illetve a II. világháború kedvezőtlen alakulása és az ismételt román impériumváltás miatt nem valósulhatott meg. 1942-ben az ETI Évkönyvében jelent meg viszont Méri cikke a Torma Zsófia-gyűjtemény бүккi jellegű cserepeiről,¹⁰⁶ László Gyula *Kolozsvári Márton és György Szent-György szobrának lószerszáma* c. tanulmánya pedig az ETI-füzetekben, ugyancsak 1942-ben. Az intézet a M. Kir. Külügyminisztérium Kulturális Osztályával közösen egy erdélyi kérdéseket tudományos formában feldolgozó idegen nyelvű könyvsorozatot is útjára indított. A sorozat első kiadványa László Gyula: *A honfoglaló magyarok művészete Erdélyben* címet viselte.¹⁰⁷

László Gyula az ETI kiadványain kívül helyi és országos folyóiratokban, ismeretterjesztő cikkekben közölte kutatási eredményeit. A honfoglaló magyarokkal kapcsolatos fő summája, hogy a Dél-Oroszországból a Kárpát-medencébe települt magyarság „egy magasrendű, több évezredes hagyományt magába olvasztó keleti műveltségkör utolsó és igen fejlett képviselője volt”. Az európai keresztény kultúrkörbe anélkül illeszkedett be, hogy ősi művészetét elvesztette volna, sőt azokat beépítette alkotásaiba.¹⁰⁸ Magyar őstörténeti felfogását leginkább a kolozsvári régészeti iskola alapítójának, Pósta Bélának, valamint Nagy Géának, a sepsiszentgyörgyi SZNM 1881–1889 közötti igazgatójának, majd az MNM Régiségtára vezetőjének tudományos nézetei befolyásolták.¹⁰⁹ Pósta munkamódszere a releváns keleti területek régészeti emléktanyájának vizsgálatával, a néprajzi párhuzamok felhasználásával és néhány alapgondolatával (pl. a kettős honfoglalás,¹¹⁰ kolozsvári Márton és György sárkányölő Szent György lovas szobrának keleti elemei,¹¹¹ az interdiszciplináris kutatások fontossága,¹¹² a kiállítások interaktív elemekkel történő színesítése)¹¹³ ösztönzően ha-

⁹⁹ FERENCZI 1996, 18.

¹⁰⁰ FERENCZI 1996, 18. A leletekről részletesen: GÁLL 2013, 259–260; lásd még Gáll et alii 2017, 70.

¹⁰¹ MACREA 1949, 110–116. Az újabb kutatások alapján felmerült a temető 5. századi keltezése is (GÁLL ET ALII 2017, 79).

¹⁰² SÁRÁNDI 2015, 480.

¹⁰³ ETIJ 1943, 3.

¹⁰⁴ „Különben még azon fáradozom, hogy a dák repertórium munkatársai egy megbeszélésre összeüljenek itt Kolozsváron. Remélem, hogy maga sem fog akkor hiányozni.” (Radnóti Aladár levele Székely Zoltánhoz, 1943. szeptember 5. A levél a Székely Zoltán által őrzött Székely Zoltán-hagyatékban található, a levélrészlet közlését Székely Zsoltnak köszönöm.)

¹⁰⁵ SÁRÁNDI 2015, 480.

¹⁰⁶ ETIJ 1943, 20.

¹⁰⁷ ETIJ 1943, 21.

¹⁰⁸ Lásd a fentiekre László Gyula tanulmányait: LÁSZLÓ 1942a; LÁSZLÓ 1942c; LÁSZLÓ 1942 (1943); LÁSZLÓ 1943a.

¹⁰⁹ FODOR 2001, 164–165. 1895-ben Nagy Géza írott történeti forrásokra alapozva úgy vélte, hogy „a magyar faj régebbi itt, mint a honfoglalás. Lehetséges, hogy már az avarokkal is jöttek, de ha előbb nem is, a VII. század utolsó negyedében a magyar bevándorlás is megkezdődött. Mondáink a székelyekben keresik ennek az első rajnak az ivadékait s az ilyen dolgokban csodálatosan szívós szokott lenni a népek emlékezeté” (NAGY 1895, CCCLII.).

¹¹⁰ VINCZE 2014, 471. Nagy Géza nyomán Pósta Béla is számolt azzal, hogy a magyarság több hullámban (elsőként talán a bolgárokkal vagy az avarokkal) érkezhett a Kárpát-medencébe (NAGY 1895, CCCLII.).

¹¹¹ PÓSTA 1910–1911, 21; VINCZE 2014, 481; LÁSZLÓ 2019, 106.

¹¹² VINCZE 2014, 520–521; FODOR 2001, 164; LÁSZLÓ 2019, 106–107.

¹¹³ LÁSZLÓ 2019, 102.

tott tevékenységére. László Gyula ebben az időszakban írta legfontosabb munkáit a kolozsvári Szent György-szobor lószerszámáról,¹¹⁴ a honfoglaló magyarok művészetéről Erdélyben,¹¹⁵ a honfoglalók nyergéről és lovas temetkezéseiről¹¹⁶ és a népkönyvnek szánt kötetét a honfoglaló magyar nép életéről.¹¹⁷ A honfoglalók nyergét a néprajzi analógiák alapján, Kuli Mihály tiszafüredi nyergesmester szerszámkészletét és ismeretanyagát felhasználva határozta meg, és bebizonyította, hogy a honfoglaló magyarok oldaldeszkás és nem nyugati típusú, villás szerkezetű nyerget alkalmaztak. Ezt a felismerést kamatoztatta a Kolozsvári Márton és György prágai Szent György lovas szobráról készült tanulmányában, az alkotókat magyar mestereknek határozva meg.

Tudományos nézeteit, felismeréseit előadások keretében is ismertette, népszerűsítette, amelyek fő célja a nemzeti identitás erősítése volt.¹¹⁸ Az ETI kötelékében 1942 márciusában Budapesten a Néprajzi Társaságban A néprajz régészeti módszerei, áprilisban a Régészeti Társulatban Az avarok hitvilága, novemberben az EME-ben A Szent György-szobor lószerszáma, míg ugyancsak novemberben Sepsiszentgyörgyön az SZNM-ben A Szent György-szobor mesterei címmel tartott előadást.¹¹⁹ 1943-ban túlnyomórészt a honfoglaló magyarok műveltsége, őstörténete és Erdély településtörténete témakörök alatt népszerűsítette eredményeit.¹²⁰

1945 után, az ismételt román impériumváltással László Gyula tudományos munkáinak száma csökkent, amit nem csupán időhiány okozott, hanem megfelelő könyvtár sem állt rendelkezésére. Figyelme ekkor elsősorban a magyar ősvallás felé terelődött: 1945-ben jelent meg a szatmári kocsistörténetről írt dolgozata, amelyben a honfoglaló magyarok lovas temetkezéseinek nyomát vélte felfedezni,¹²¹ 1947-ben pedig a lovas nomádok ősvallásáról közölt egy összefoglaló tanulmányt,¹²² majd ugyanabban az évben a magyarszentpáli pillérő asszonyalakját elemezte.¹²³ Ekkor kezdte meg a Szent László-legenda kereszténység előtti rétegének feltárását is.¹²⁴

Kutatásai során temetőelemzési módszere mellett¹²⁵ a „régészeti néprajz” elvét alkalmazta, amelyet erdélyi évei alatt dolgozott ki részletesen. Módszertani újítása, hogy a régészetet a népi mozgalom célkitűzéseivel összhangba hozva – főként az író Veres Péter és a korszak legnevesebb néprajzkutatója, Györffy István hatására¹²⁶ a „szegény ember régészeként” –, szakítva a korábbi gyakorlattal, nemcsak a fejedelmi sírok leletanyagát, hanem a népvándorlás kori lovas népek és a magyarság tárgyi hagyatékát összességében kívánta vizsgálni. „A régészeti néprajz a népvándorlás és a magyar honfoglalás korának leleteiből igyekszik az egykori életet a lehetőséghez képest újjáalkotni és beleágyazni a kor művelődésének képébe. Célkitűzése szerves hajtása az eddigi régészeti munkáknak, s így nem-hogy túlhaladottá tenné az eddigi komoly munkát s annak ezutáni folytatását, hanem anélkül egyenesen elképzelhetetlen. Tehát sem tartalmában, sem módszerében nem jelent forradalmi törést, és nem romokon épít, hanem szerves fejlődés eredménye, amelynek gondolata és részbeni megvalósítása egykorú a régészeti kutatásokkal. A leleteknek anyaguk, készítés- és díszítmódjuk, formájuk stb. alapján időrendi, kultúrtörténeti stb. helyzetét derítette fel az eddigi régészeti kutatás, megadva ezzel a tárgyak kialakulásának, fejlődésének időrendi és népi hovatartozásának stb. értelmét és vázát. E nélkül a tárgyak néprajzi értelmezése a levegőbe lógna. Erre a tiszta régészeti eszközökkel megadott vázra igyekszik felrakni az eleven életet a leletek néprajzi értékelése. Egyik a másik nélkül éppen úgy nem lehet meg, mint eleven ember csontváz nélkül.”¹²⁷ Amint arra Fettich Nándor rámutatott, László Gyula azt a „speciális feladatot” tűzte ki maga elé, hogy „a régiségek eredeti rendeltetését, alakját, használatát stb. néprajzi párhuzamok beható vizsgálatával világítsa meg, és ezen túlmenően az ősmagyarság és a rokon népek régészeti emlékeit a maguk egészében mintegy etnográfiai anyagnak tekintve, az egykori élet képét idézze vissza”.¹²⁸ 1940–1942 között Adatok az avarság néprajzához

¹¹⁴ LÁSZLÓ 1942c.

¹¹⁵ LÁSZLÓ 1943a.

¹¹⁶ LÁSZLÓ 1943b.

¹¹⁷ LÁSZLÓ 1944.

¹¹⁸ MIKECS 1944, 5.

¹¹⁹ ETIJ 1943, 22.

¹²⁰ ETIJ 1944, 23.

¹²¹ LÁSZLÓ 1944 (1945), 219–248.

¹²² LÁSZLÓ 1943 (1947), 63–105.

¹²³ LÁSZLÓ 1947.

¹²⁴ LÁSZLÓ 1995, 35.

¹²⁵ Lásd LÁSZLÓ 1944 vonatkozó fejezeteit.

¹²⁶ BALASSA–LÁSZLÓ 2001, 69–70; FODOR 2001, 162.

¹²⁷ LÁSZLÓ 1943c, 113.

¹²⁸ FETTICH 1944, 329.

címmel négy olyan dolgot is közölt, amelyeket már az új módszer szellemiségében írt. A cikksorozatban többek között az avar kori pásztorkészséget, a késvisélet módjait és a tűtartók használatát rekonstruálta a néprajzi anyag segítségével.¹²⁹ László Gyula módszertani nézeteire a néprajzos kollégákkal való szoros szakmai és baráti viszony is hatott.¹³⁰ A néprajzkutató Balassa Iván szerint „ásatáskor a leletek, tárgyak mozdulatlan állapotban kerülnek elő, és ezeket anyaguk, formájuk, művészeti stílusuk és más szempont szerint lehet osztályozni és feltételezett fejlődési sorba helyezni, tipologizálni. Mindezeknek a kutatásban kétségtelenül nagy a jelentőségük, de korántsem elégségesek arra, hogy egy-egy korszak, település mindennapi életét megismerhessük. László Gyula pedig éppen ezt tűzte ki célul és ehhez a gyermekkori emlékeken kívül sok kiváló néprajzkutató munkája nyújtott segítséget.”¹³¹ De az is gyakran előfordult, hogy kutatásai számára maga gyűjtött néprajzi megfigyeléseket: „Megismertem Kiss Lajos tanulmányát a tárgyak életéről s magam is gyűjtöttem megfigyeléseket arra, hogy a falusi ember kezén a tárgyak szinte kikopnak a világból. Ha eltörnek nem dobja el, hanem pl. az edénycserepeket a kemencék aljának lesározásához használja (a cserép jó melegtartó), ha a kasza törne el, sokféle tárgyat csinál acéljából (bicska, kapatisztító, de még borotva is stb.). Később ébredtem rá, hogy faluásatásaink leletei miért olyan szegényesek: ami használható volt még valamire, új eszközzé alakították. Ilyen és más megfigyelések alapján a régészeti leletek kezdtek bennem idővé, munkává oldódni, készítésükre, anyagukra, használatukra lehetett következtetni. Szinte a nyersanyagtól a kész, használt tárgyig bővült, a tárgyak anyaga megszűnt pusztán állapotnak lenni. Ez az új szemlélet sok-sok és váratlan eredményt hozott.”¹³² Módszerét *A honfoglaló magyar nép élete* című könyvében összegezte, amely 1944 kora nyarán jelent meg Püski Sándor kiadásában, „és olyan gyorsan elfogyott, hogy már nyáron a második kiadást kezükbe vehették azok, akik még nem jutottak hozzá, pedig az az idő nem nagyon kedvezett a tudományoknak.”¹³³ A kötetben László Gyula azokat az ismereteket összegezte, amelyek a régészet és az általa elmélyített régészeti néprajz módszerével a honfoglaló magyar nép életéről rendelkezésre álltak. Nézete szerint ugyanis „a sírok nem némák, hanem gazdag őrzői népünk egykori életének, csak éppenséggel nem kérdezte meg őket senki sem arról, hogy milyen volt a honfoglaló magyar nép családja, munkája és halála”.¹³⁴

Összegzés

Dolgozatomban László Gyula kolozsvári évtizedének régészeti tevékenységét foglaltam össze. A téma jelentőségét emeli, hogy a kolozsvári régészeti iskola e korszakának nemcsak régészeti tevékenysége érdemel figyelmet, hanem a magyar identitástudat erősítésében betölteni kívánt szerepe miatt is, a régészet mint nemzeti tudomány céltudatos művelése által. A hazai régészeti kutatásokban a 19. század végétől német módszertani hatások érvényesültek: Hampel József munkássága óta többnyire a tárgytipológia alkalmazásához igazodtak. Bár a Horthy-korszak vezető régészei a kor meghatározó történész egyéniségeihez csatlakoztak, és elzárkóztak a nemzetiszocialista eszméktől,¹³⁵ Kossinna elmélete hatott a hazai régészek egy részének munkásságára is.¹³⁶ Különösen azután, hogy a trianoni döntés következtében újra kiéleződött a vita, hogy kinek van történelmi jogalapja Erdélyre.¹³⁷ A román régészek a dák-román kontinuitás mellett érveltek,¹³⁸ míg a kolozsvári régészeti iskola ennek megdöntésére¹³⁹ és Erdély magyar nyomainak feltárására,¹⁴⁰ illetve a migráció, a disz-

¹²⁹ LÁSZLÓ 1940, 91–98; LÁSZLÓ 1941, 175–204; LÁSZLÓ 1942d, 334–340; LÁSZLÓ 1942e, 16–24.

¹³⁰ Budapesten a Néprajzi Múzeumban főként Györffy Istvánnal tartotta a kapcsolatot (BALASSA–LÁSZLÓ 2001, 40), Kolozsváron pedig Balassa Ivánnal, K. Kovács Lászlóval és Haáz Ferencsel kezdetben lakótársak is voltak (BALASSA–LÁSZLÓ 2001, 47).

¹³¹ BALASSA 1990, 131.

¹³² LÁSZLÓ 1996, 22.

¹³³ BALASSA 1990, 131.

¹³⁴ LÁSZLÓ 1944, 40.

¹³⁵ BALASSA–LÁSZLÓ 2001, 65.

¹³⁶ A tárgytipológia módszere azonban mindvégig markánsan jelen maradt. Pl. Roska Márton kora középkori munkáira kezdetben Kossinna elmélete hatott (GÁLL 2011–2012 [2013], 36), és csak az 1940–44 közötti időszakban alkalmazta a tárgyközpontú elemzési módszert.

¹³⁷ VÉKONY 1989; BOIA 2003, 115; LANGÓ 2006, 100; MITU 2013, 177–178; SZEVEÉNYI 2014, 12; BAKK 2018, 47–53.

¹³⁸ VÉKONY 1989; BOIA 2003, 115; LANGÓ 2006, 100; GÁLL 2011–2012 (2013), 31–35.

¹³⁹ ROSKA 1944, 44–47. Erről lásd még Roska Márton jelentését: SZTE KÉZIRATTÁR Ms. 4547/291. és az ETI régészeti szakosztályának céljait (ETIJ 1943, 3).

¹⁴⁰ ROSKA 1936, 163; és lásd pl. László Gyula Kolozsvár–Zápolya utcai temető feltárásának folytatását és a honfoglaló magyar vitézi sír megtalálásának fogadtatását, különösen a korabeli médiában (BALASSA–LÁSZLÓ 2001, 57–59), illetve az ETI régészeti szakosztálya céljait: ETIJ 1943, 2.

kontinuitások bizonyítására koncentrált.¹⁴¹ A honfoglalás kori magyarokhoz kötött régészeti leletek megítélésére azonban ösztönzően a hazai népi mozgalom hatott,¹⁴² megteremtve e tudományszakban is a „harmadik utas” független, népiségtörténeti szemléletmódot.¹⁴³ A kutatásokban főként a nemzeti szempontból releváns témákra fókuszáltak, amelyekben az ENM mellett László Gyula vezetésével fontos feladatot vállalt az ETI régészeti szakosztálya is. A rövid, mintegy négyéves időszak a világháború kiterjedése ellenére is jelentős eredményeket hozott a magyar régészettudomány számára. Elsősorban Erdély magyar emlékeit, a vele kapcsolatos sztyeppei kultúra Kárpát-medencei régészeti műveltségét és az ún. dák–román kontinuitás kérdését vizsgálták. Az eredmények alapján hiteles adatokkal tudták cáfolni a román uralom alatti áltudományos teóriákat is. A porolissumi kutatásokkal tudományos megalapozottsággal vizsgálták felül a dák–római–román kontinuitás elméletét, míg László Gyula kolozsvári ásatásai (Zápolya utca, Kalevala utca) a honfoglaló magyarok korai erdélyi jelenlétére világítottak rá. Erdély ismételt román megszállásával a kolozsvári régészeti iskola tagjai szétszóródtak, az erdélyi magyar régészet torzóban maradt. A Bolyai Egyetem keretében működő ETI-t 1947-ben megszüntették, 1949-ben a magyar állampolgárságú tanárokat, köztük László Gyulát is, eltávolították az egyetemről, majd az intézményt 1959-ben egyesítették a román egyetemmel. Erdély és a kincses város szellemisége, az ott eltöltött időszak alatt szerzett tudásanyag, szemléletmód azonban budapesti éveit is ösztönzően hatott László Gyula munkásságára. Népiségtörténeti szemléletmódjával, temetőelemzési módszerével, a néprajz eredményeinek felhasználásával akarva-akaratlanul a Pósta-féle felfogás egyik legjelentősebb részét vitte tovább.¹⁴⁴ A budapesti univerzitáson teljesedett ki aztán az ún. László-iskola,¹⁴⁵ amely a tanítványokon keresztül a mai napig meghatározza a magyar régészet arculatát.

FORRÁSOK

KMROL

A Román Állami Levéltár Kolozs Megyei Hivatala.

KMROL EME LVT.

A Román Állami Levéltár Kolozs Megyei Hivatala, Erdélyi Múzeum Egyesület Levéltára.

MNLOL

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára.

MTAK KÉZIRATTÁR

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Kézirattár.

SZTE KÉZIRATTÁR

Szegedi Tudományegyetem Kézirattára.

SZTE LVT.

Szegedi Tudományegyetem Levéltára.

IRODALOM

BAKK M.

2018 Két nemzetépítés, egy állam – Románia száz éve. *Kisebbségi Szemle* 2018/3. 35–53.

BALASSA I.

1990 László Gyula, a régész 80 éves. *Honismeret* 18. 2–3. 130–132.

2001 László Gyula életútja. In: Balassa I. – László E. (szerk): *László Gyula 1910–1998. Emlékkönyv*. Budapest, 9–136.

¹⁴¹ PL. ROSKA 1936, 151.

¹⁴² Lásd László Gyula előadását a szárszói konferencián (BALASSA–LÁSZLÓ 2001, 66–69; FODOR 2001, 162–163, 187–195) és az 1944-ben kiadott *A honfoglaló magyar nép élete* c. könyvét.

¹⁴³ TROGMAYER 1999, 18; VIGA 1999, 60.

¹⁴⁴ Pósta Béla László Gyulára gyakorolt hatásáról lásd TROGMAYER 1999, 18; VIGA 1999, 60.

¹⁴⁵ MESTERHÁZY 1993, 270–311, FODOR 2001, 270.

BANNER J.

- 1990 *Békés–Kolozsvár–Jászberény–Szeged. Banner János emlékiratai 1945-ig.* Sajtó alá rendezte Jankovich B. D. Gyula.

BENKŐ E.

- 2012 László Gyula kolozsvári évei, középkori régészeti és művészettörténeti munkássága. *Korunk* 23. 2. 70–74.

BESZÁMOLÓ

- 1942 *Beszámoló a Kolozsvári M. Kir. Ferenc József-Tudományegyetem 1940–41. tanévi működéséről.* Kolozsvár.

BOIA, L.

- 2003 *Geschichte und Mythos. Über die Gegenwart des Vergangenen in der rumänischen Gesellschaft.* Studia Transylvanica 30. Köln–Weimar–Wien.

BÓNA I.

- 1988 A honfoglaló magyarság régészeti leletei Erdélyben. In: Köpeczi B. (szerk.): *Erdély története, I. A kezdetektől 1606-ig.* Budapest, 203–217.

EGYED Á.

- 2009 Előszó. In: Sipos G. (szerk.): *Az Erdélyi Múzeum Egyesület gyűjteményei.* Kolozsvár, 7–10.

ETIJ

- 1943 *A Gróf Teleki Pál Tudományos Intézet kebelében működő Erdélyi Tudományos Intézet jelentése az 1942. évről.* Kolozsvár.
1944 *A Gróf Teleki Pál Tudományos Intézet kebelében működő Erdélyi Tudományos Intézet jelentése az 1943. évről.* Kolozsvár.

FETTICH N.

- 1944 László Gyula: Kolozsvári Márton és György Szent-György szobrának lószerszámja. Kolozsvár 1942, Erdélyi Tudományos Intézet, 98 l., 14 t. 8°. László Gyula: A koroncói lelet és a honfoglaló magyarok nyerge. Budapest 1943, 191 l., 19 t. 4°. – (Archaeologia Hungarica XXVII.). László Gyula: A honfoglaló magyarok művészete Erdélyben. Kolozsvár 1943, Erdélyi Tudományos Intézet, 104 l., 27 t. 8°. Függelék: Jankovich József: A Lehoczky-Múzeum honfoglaláskori leleteiről. (Ismertető). *Századok* 78. 4–6. 328–335.

FERENCZI I.

- 1996 Az erdélyi honfoglalás kérdése a régészeti leletek világánál. *ErdMúz* 58. 16–45.

FODOR I.

- 2001 László Gyula, a régész. In: Balassa I. – László E. (szerk.): *László Gyula 1910–1998. Emlékkönyv.* Budapest, 147–270.
2018 *Magyar régészek a háborús Kijevben. Fettich Nándor kijevei naplója és László Gyula naplótöredéke.* Budapest.

GAAL Gy.

- 2012 *Egyetem a Farkas utcában. A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem előzményei, korszakai és vonzatai.* Kolozsvár.

GÁLL E.

- 2011–2012 Roska Márton és az erdélyi régészet (tegnap és ma). Kritikai megjegyzések az (2013) erdélyi örmény-magyar tudós kora középkori tanulmányaihoz. *Dolgozatok ÚS* 6–7. 27–56.
2013 *Az Erdélyi-medence, a Partium és a Bánság 10–11. századi temetői, szórvány- és kincsleletei.* Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei 6. Szeged.

GÁLL E. – GERGELY B.

- 2009 Kolozsvár 10–13. századi temetőinek és szórványleleteinek kutatástörténete. *Acta Siculica*. 215–226.

GÁLL E. – DOBOS A. – PETRUȚ D. – KAPCSOS N. – WANÉK F. – PIROSKA E. – NAGY SZ. – IVÁN A.

2017 „Daciától Ultrasilvaniáig”. A Kis-Szamos medencéjének településtörténeti változásai. 3/4–12/13. század. Kolozsvár.

HEREPEI J.

2004 A Székely Nemzeti Múzeum igazgatói jelentései, 1939–1944 (közli és előszó: Boér H.). In: Boér H. (szerk.): *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum százhuszonöt éves jubileumára. Harmadik rész. Acta Siculica* 2003/3. Sepsiszentgyörgy. 37–132.

JELENTÉS

1910 Csutak V. – László F. (szerk.): *Jelentés a Székely Nemzeti Múzeum 1908. és 1909. évi állapotáról*. A Székely Nemzeti Múzeum Kiadványa 13. Sepsiszentgyörgy.

KOFF

1941 *Jelentés a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelősége és a felügyelete alatt álló közgyűjtemények 1940. évi működéséről*. Budapest.

KOVÁCS I.

1942 A kolozsvári Zápolya utcai magyar honfoglalás kori temető. – Der landnahmezeitliche Friedhof von Kolozsvár-Zápolya Gasse. *Közlemények* 2, 85–117.

KÓSA L.

1977 Erdélyi Tudományos Intézet. In: Ortutay Gy. (szerk.): *Magyar néprajzi lexikon*. Budapest, 713.

LANGÓ P.

2006 A Kárpát-medence 10. századi emlékanyagának kutatása mint nemzeti régészet. Kutatástörténeti áttekintés. *Korall* 24–25. 6. 89–117.

LÁSZLÓ A.

2019 Száz év után. Gondolatok Pósta Béla kolozsvári régészeti iskolájáról (1899–1919). *Székelyföld* 23. 7. 89–122.

LÁSZLÓ Gy.

1940 Avarkori pásztorkészségeink. *ArchÉrt* 1. 91–98.

1941 Adatok az avarság néprajzához. *ArchÉrt* 2. 175–204.

1942a A magyar őstörténelem régészete. *Hitel* 7. 3. 144–157.

1942b A Kolozsvár-Zápolya utcai honfoglaláskori temető. *ErdMúz* 47. 578–584.

1942c A honfoglaló magyarok lelkialkatáról. Jegyzetek a Kolozsvár-Zápolya utcai ásatásokhoz. *Hitel* 7. 9. 540–551.

1942d Adatok az avarság néprajzához III. *ArchÉrt* 3. 334–340.

1942e Adatok az avarság néprajzához IV. In: *Emlékkönyv Gerevich Tibor születésének 60-ik évfordulójára*. Budapest, 16–24.

1942 (1943) Kolozsvári Márton és György Szent-György szobrának lószerszáma. *ETIÉ.* 75–170.

1943a *A honfoglaló magyarok művészete Erdélyben*. Kolozsvár.

1943b A koroncói lelet és a honfoglaló magyarok nyerge. *ArchHung* 27. 95–106.

1943c Régészeti néprajz és magyar őstörténelem. In: *Szárszó. Az 1943. évi balatonszárszói Magyar Élet tábor előadás- és megbeszéléssorozata*. Budapest, 109–132.

1943 (1947) A népvándorlás lovasnépeinek ősvallása. *ETIÉ.* 2. kötet. 63–105.

1944 *A honfoglaló magyar nép élete*. Budapest.

1944 (1945) Ősvallásunk nyomai egy szamosháti kocsistörténetben. *ETIÉ.* 219–248.

1947 *Varázslat egy középkori falusi templomunkban. Jegyzetek a magyarszentpáli pillérfő néprajzához*. Kolozsvár.

1995 *1910-ben születtem...* Szombathely.

1996 *Góg és Magóg népe*. Budapest.

LÁZOK J. – VINCZE G. (szerk.)

1998 *Erdély magyar egyeteme 1944–1949, II. Dokumentumok 1945–1949*. Marosvásárhely.

M. LEZSÁK G.

- 2017 „Ott békültem ki magammal és a sorssal...” László Gyula kolozsvári évei (1940–1949) a tudomány és a haza szolgálatában. *ErdMúz* 2017. 79. 168–182.

NAGY G.

- 1895 Magyarország története a népvándorlás korában. In: Szilágyi S. (szerk.): *A magyar nemzet története. I. Magyarország a királyság megalapításáig* 3. Budapest, CCLIII–CCCLII.
- 1913 Erdély a honfoglalás idejében a régészeti leletek világánál. *ArchÉrt* 33. 268–275.

MACREA, M.

- 1949 Săpăturile arheologice de la Pălatca, plasa Mociu, jud. Cluj. *Studii. Revistă de știință și filosofie* 2. 1. 110–116.

MÉRI I.

- 1944 *Középkori temetőink feltárásmódjáról*. ETF 175. Kolozsvár.
- 1986 *Ásatás a kolozsvári Fő téren 1943*. Budapest.

MESTERHÁZY K.

- 1993 A magyar honfoglalás kor régészetének ötven éve. *Századok* 127. 270–311.

MIKECS L.

- 1944 *Új erdélyi tudomány. Jegyzetek az Erdélyi Tudományos Intézet működéséhez*. ETF 190. Kolozsvár, 1944.

MITU, S.

- 2013 *Transilvania mea. Istorii, mentalități, identități*. Iași.

MMACS

- 2002 Bodó S. – Viga Gy. – Élesztős L. (szerk.): *Magyar Múzeumi Arcképcsarnok*. Budapest.

PÓSTA B.

- 1910–1911 A magyar nemzet és a művészetek. *Acta Universitatis Litterarum Regiae Hungaricae Francisco-Josephinae Kolozsváriensis anni MCMX–XI, II.* 11–34.

RADNÓTI A.

- 1944–1945 A Dáciai limes a Meszesen. *ArchÉrt* 5. 137–151.

ROSKA M.

- 1936 A honfoglalás és Erdély. In: Asztalos M. (szerk.): *A történeti Erdély*. Budapest, 163–173.
- 1941 A régészet nemzeti feladatai. *Magyar Lélek*, 3. 4. 136–138.
- 1942 Jelentés az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárának 1941. évi működéséről. *ErdMúz* 47. 460–466.
- 1944 Jelentés a Történeti, Művészeti és Néprajzi Tár 1943. évi működéséről. *ErdMúz* 49. 1–2, Melléklet. 36–47.

SÁRÁNDI T. (szerk.)

- 2015 *Vita Sándor: Erdélyi gazdaság, Erdélyi politika. Tanulmányok, cikkek, dokumentumok (1933–1946)*. Kolozsvár.

SAS P.

- 2005 Egy tudományszervezési emlékirat 1942-ből. *Korunk* 16. 4. 99–108.

SZABÓ T. A.

- 1940–1941 Az erdélyi tudománypolitika kérdéséhez. *Hitel* 5–6. 2. 183–189.

SZEVERÉNYI V.

- 2014 Az őskori régészet politikája. *Századvég* 73. 3. 5–30.

TAMÁS L.

- 1941 Az Erdélyi Tudományos Intézet. In: Bisztray Gy. – Szabó T. A. – Tamás L. (szerk.): *Erdély magyar egyeteme. Az erdélyi egyetemi gondolat és a M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem története*. Kolozsvár, 409–416.

TANREND

1940a. *A Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem tanrendje az 1940-41. tanév első felére.* Kolozsvár.

1940b. *A Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem tanrendje az 1940-41. tanév második felére.* Kolozsvár.

1941–1944 *A Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem tanrendje.* Kolozsvár.

TÓTH E.

1978 *Porolissum. Das Castellum in Moigrad. Ausgrabungen von A. Radnóti, 1943.* RégFüz II. 19. Budapest.

TROGMAYER O.

1999 120 éve született Móra Ferenc. „Mögötte a fene.” *Magyar Múzeumok* 5. 1. 18.

VÉKONY G.

1989 *Dákok, rómaiak, románok.* Budapest.

VIGA Gy.

1999 Néhány mondat Trogmayer Ottó Móra-cikke kapcsán. *Magyar Múzeumok* 5. 2. 60.

VINCZE Z.

2009 Az Érem- és Régiségtár. In: Sipos G. (szerk.): *Az Erdélyi Múzeum Egyesület gyűjteményei.* Kolozsvár, 69–136.

2014 *A kolozsvári régészeti iskola a Pósta Béla korszakban (1899–1919).* Kolozsvár.

VKM RANGSORA

1941 *A Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium hatósága alá tartozó „Tudományos tisztviselő”, „tudományos és műszaki segédszemélyzet” elnevezésű statusok tisztviselőinek rangsora.* (Lezárva 1941. november 1-én). Közzéteszi: Schiller Rezső magyar királyi kormányfőtanácsos, a Magyar Nemzeti Múzeum gazdasági igazgatója. Budapest.

“THE GRAVES ARE NOT MUTE...”

GYULA LÁSZLÓ'S ARCHAEOLOGICAL ACTIVITY IN TRANSYLVANIA

(Summary)

The decade of 1940's in Kolozsvár (RO: Cluj-Napoca) was the most significant period of the academic work of Gyula László (1910–1998), a prominent figure of the 20th century archaeology – his methodological innovations of the Hungarian archaeology being applied even today. His academic views were first composed at Kolozsvár and even though he kept on softening them, he stuck to these ideas throughout his life. His hypothesis including the one of the Hun-Hungarian relationship or the duo (multiple) conquest (Honfoglalás) are today supported by archaeogenetic researches, his methodology of cemetery analysis and his theory of archaeological ethnography are considered as a foundation in the scientific research. Present paper reviews Gyula László's archaeological activity during the decade spent at Kolozsvár, which is not only of academic significance but also strictly related to Transylvanian Hungarian Science Policy aspirations after the Second Vienna Arbitration.